

'despertar', 'despertar-se'. El llatí hispànic, reculant davant una innovació tan agosarada, però sensible també a la torbació que causava la irregularitat i incongruència excessiva del verb, va crear, a fi d'evitar-la, un **EXPERTARE*, derivat de *EXPERTUS*, del qual eixiren port. *despertar*, *espertar*, cast. *despertar* [S. XII, cast. ant. *espertar*, S. XIII i rarament més tard], cat. i llgd. *despertar*, való *espertar*, *dispiertter*, cors *spar-tassi*, logud. (*d*)*ispertare*.

No s'oposa a aquesta explicació l'existència d'*esperéisser* (contra el que diu el FEW III, 309a) en alguns trobadors (forma minoritària, no rara). El llatí vulgar va haver de procedir a una readaptació total d'aquesta família de paraules i, per restablir la congruència, al mateix temps que adoptava *EXPERIRE*, és clar que havia de canviar l'incoatiu corresponent *EXPERGISCI* en **EXPERISCERE* (> *esperéisser*). Altrament el total de les formes verbals de la idea de 'despertar', en llengua d'oc, presenten una multiplicitat extraordinària fins per a una llengua multiforme com ho era l'oc. antic. Les unes més esteses o freqüents que les altres, o més «clàssiques». Les que més fàcilment trobarem en els grans trobadors són (cf. el gloss. de la *Crest. d'Appel*) *reissidar*, *deissidar*, *desvelhar*, algun cop *desperéisser*, algun cop els altres,² i bastant sovint *esperir* o, al capdavant (anem a parar al mateix) el reiteratiu *resperir* (cf. fr. *réveiller* / *éveiller*); i dels més clàssics: «a cest mot ablesmada fon <'es desmaïa'> / --- / Alís la tenc entre sos bratz, / et ac paor qu'al *resperir*, / alcuna causa degués dir / per què N'Archim-bautz perceupés / ---», *Flamenca* (v. 5653).

Entren encara en les formes emparentades romàniques, o que ho havien estat, el suditàlia *spierto* «intelligent, ramingo» de Molise i d'Irpinio,³ i amb ell el ngr. dial. *spirto*, alb. *špirt* 'despert'. Altrament amb això ens trobem ja en la frontera ideal o nocial entre la semàntica dels clàssics *EXPERGISCI*, *EXPERRECTUS* i la dels clàssics *EXPERIRI*, *EXPERTUS*. I cal parlar-ne aquí, en primer lloc perquè és conforme a la història desenterrada per Jud, com sigui que havent-hi hagut fusió o confusió de les formes dels dos verbs, això no podia anar sense alguna suma, en certa mesura, entre llurs respectius continguts semàntics; després, perquè ens permet d'establir millor l'etimologia d'un adjectiu important del català antic i comprendre'n més completament els significats.

Espert oscil·lava entre les idees de 'viu, espavilat' (ben pròxima a la de 'desvetllat, despert') després 'llest', 'ràpid', 'lleuger, àgil', d'altra banda 'ardit', i fins sembla que junt amb 'eixerit' arribi a 'destre, perit' (ço que ens torna a posar a frec de l'*EXPERTUS* d'*EXPERIRI*): «un seu fil(l) que era mot *espert*», *Vides R* (f° 150r1, n. 25) es allò primer puix que tradueix el ll. *elegantem* de l'original; potser, igual que aquest mot llatí, pot encoure un matís d'elogi vague i ampli, com es pot sospitar quan adrecen un missatge diplomàtic «al Rey lo major e pus honrat, lo pus *espert*, lo pus ferm e pus segur, lo pus diligent, lo pus complidor ---», a. 1302 (*BABL* III, 312), o en un pasatge del *Llibre de les Dones* d'Eiximenis (que donarà

amb context a *ENTERC*), cap. 171, f° 121r1.

Alguns dels matisos es veuen sobretot en l'adverbi *espertament* o en l'ús adverbial de *espert*: «Joseffus --- / qui's fasia devinador, / dix a Vespeshià, *espert*, / que l'emperayte, per tot cert, / qui de Roma era senyor, / era mort, 'd'on és gran dolor; / e lo conseyl, en continens, / --- / an tu elet emperador / e de Roma governador' / ---», *Lleg. Rimades Bibl. Sev.*, v. 847 ('hàbilment' o 'oportunament'); mentre que en la *Questa* de Reixac és 'llestament' i quasi 'ràpidament': «cor<τ>écha a ses armes e las prên al pus *aspert* qu'él poch» (148.35); el sentit de 'ràpidament' és ben clar en «li venc davant una femna nobla molt *espertament*» (*VidesR*, f° 215v2) puix que tradueix *concito gradu accurrit* (664.6); o «un sarraí negre vor-melós fo asetiari / sus a sa taula, que menjàs, / e que Titus acompanyàs; / can (Titus) veé-l sarraí catiu / --- / tant fo despagat e feló / que fora tot son sen él fo, / e levà sus, encontinens, / de la taul' e *espertaments*; / sí que Titus ab lo fastic / ---» és 'ràpidament' perquè li fa fàstic i cuita a aixecar-se, indignat, i rebutjar aquella companyia fastigosa que li donen amb tan poc respecte, i amb perill de trasbalsar-li l'estómac (*Lleg. Rim.*, v. 895).

Altres vegades el significat del nostre *espert* és més aviat 'ardit, audaç': «donaren tuyt salt defora ardidament, e feriren en aquella companya de francesos; e-els francesos, qui-ls veren exir axí *espertament*, meseren-se en fuyta», Desclot (ed. Buchon, 302), «isqueren de la ciutat ben *spertament* ab los fallons en-sesos», id. (§ 162, *NCL*, v. 97.17), i àdhuc quan va com a mer adjectiu: «con él fos baró molt *espert*», *VidesR* (f° 188v2) puix que tradueix «vir strenuus» (568.30); en fi sovint el sentit resta un poc ambigu entre la idea bàsica de rapidesa i la de audàcia o bé destresa o fins perícia, i més que ambigüitat, com escau als fets de trànsit semàntic, es pot tractar de quelcom que abraça sintèticament els dos sentits formant-hi el pont (o un de tants ponts) que facilità el pas de l'un a l'altre: «e ja avem nós a morir, / doncs no-ns cal defora exir: / mays val muyram *espertament* / que si-ns aucjen (los romans) a lur talent — / van-se mantinent ferir, / moriren molts a mala sorts / l'u a l'altre can la morts / ab lurs espaes se van dar» (*Lleg. Rim.*, 932): ¿és 'coratjosament', és 'ràpidament' (sense trigança)? (cada u entenia com pressentia); «munta a caval *aspertament*», *Questa* (31.24) pot ser 'de pressa' o 'lleuger, àgilment' i fins 'peritament, experta'; *contà-li espertament*, *Lleg. Rim.* (563) pot ser 'oportú' i pot ser 'hàbil', car es tracta d'un que aprofita una bona conjuntura en una situació delicada o perillosa.

Amb els significats del cat. ant. *espert* presenta considerable coincidència el gc., llgd. i llem. *esberit* 'eixerit, espavilat': molt estès a quasi tot Gascunya fins a l'Oceà i cap al Nord fins al Perigord, Llemosí i Albigès: Lavedà *esberit* «éveillé» (Cordier), bearn. *esberit* (Lespy), Aran *esberit* 'espavilat', i amb influència del tipus *esmerla* («rendre vif comme un émerillon», Lespy), Gironda *esmerit* «gai, vif, éveillé», Dordonha *eiverit* «ingénieux» (Guillaume, p. 144),